

Voorbeelden ter inspiratie

Rapport voor de Stichting de Amersfoortse Bergkapel

januari 2024

Inleiding

Wij hebben er binnen het bestuur van de SABK de afgelopen jaren een paar keer over gesproken op welke wijze de activiteiten van de Bergkerk verbreed zouden kunnen worden. Dan gaat het dus niet in de eerste plaats om de primaire activiteiten van de kerk die te maken hebben met eredienst, pastoraat, catechese of diaconale zaken, maar om de culturele, educatieve of sociale activiteiten die meer de verbinding leggen met het dagelijks leven en ook aantrekkelijk zouden kunnen zijn voor ‘de buitenste schil’. Het onderscheid tussen primaire en andere activiteiten zijn hier naast elkaar gezet, maar in de praktijk zullen ze nog wel eens in elkaars verlengde liggen.

Wij kennen in de Bergkerk natuurlijk al sinds jaren een aantal van zulke activiteiten: ‘Onder de vijgenboom’, ‘de Bergrede’, ‘Muziek op de Berg’, ‘Gesprek op de Berg’ en sinds vorig jaar ook ‘Film op de Berg’.

We verwezen in die gesprekken ook wel eens naar andere kerken, waar ze ‘allerlei dingen’ zouden doen. Om een en ander een beetje op een rijtje te zetten dient dit rapport. Het is een onvolledige en vrij willekeurige inventarisatie, geen wetenschappelijke *survey* of zo. Ik heb eenvoudigweg wat ik wist, las of hoorde wat verder uitgezocht. Op een paar plekken (Utrecht, Bilthoven) ben ik op bezoek geweest en heb er dus ook persoonlijk iets van ervaren. Mijn onderzoeksmethode bestond verder vooral uit internet research. Sommige plekken waarvan ik dacht dat we er iets zouden kunnen leren (o.a. Ontmoetingskerk Enschede, Willem de Zwijgerkerk, A’dam) vielen bij nader inzien tegen. Ik heb er uiteindelijk voor gekozen zeven voorbeelden te presenteren:

1. De Groene Zwaan, De Rijp
2. De Woudkapel, Bilthoven
3. Doopsgezinde Remonstrantse Gemeente Hoorn
4. St. Martin-in-the-Fields, Londen
5. Jacobus Cultuurkerk, Gent
6. ViaJacobi, Utrecht
7. Vrijburg, Amsterdam

Deze voorbeelden, alfabetisch gerangschikt volgen hierna in een korte kenschets de revue. Ik sluit ieder voorbeeld af met een ‘nabeschouwing’. Ik zie ervan af deze rapportage af te sluiten met conclusie of aanbevelingen, daarvoor is het te onvoldragen. Wel biedt het m.i. voldoende stof tot nadenken en bespreking.

Januari 2024

Henk Dikker Hupkes

1. De Groene Zwaan, De Rijk

De Groene Zwaan is een voormalige lutherse kerk in De Rijk (Noord-Holland), nu in gebruik als cultureel centrum. Na 1950 nam het kerkbezoek sterk af, waardoor het toen al noodzakelijke onderhoud niet meer betaald kon worden. Om de kerk te behoeden voor dreigend verval werd in 1969 de Stichting De Groene Zwaan opgericht.

Het huidige bestuur van de stichting ziet De Groene Zwaan vooral als sociaal en cultureel centrum voor een breed publiek in De Rijk en wijde omgeving. Naast het in stand houden, beheren en exploiteren van het gebouw heeft de stichting tot doel een breed scala aan culturele activiteiten in De Groene Zwaan te organiseren. De drie panden (kerk, pastorie en consistorie), stammen uit de 18^e eeuw; het zijn alle drie afzonderlijk rijksmonument, in 2018 geheel gerestaureerd. Op de balans staan ze gezamenlijk voor € 470.00 (2022), hypotheek € 120.000. In de jaarrekening van 2022 afgerond omzet € 80.000, positief resultaat € 5.000. De Groene Zwaan heeft geen betaalde krachten in dienst maar werkt met een circa zestig vrijwilligers.

Activiteiten

Een overzicht uit 2022:

- 16 x een muziekprogramma, met pop, klassiek en kleinkunst;
- 7 x een (house)feest;
- 2 x een lezing
- 16 x een filmavond- of middag, sommige in samenwerking met andere organisaties;
- 9 x cabaret- en/of theatervoorstellingen;
- 4 x kindervoorstelling
- 2 x dames- en kinderkledingmarkt
- 1 x kermis (2 avonden) en 1 x Midwinterfeest (2 dagen)
- 9 x een overig evenement (benefietveiling Oekraïne, baravond, vergaderingen, uitvoeringen)

• veel verhuur, in 2022 bij voorbeeld 85 dagdelen voor muziekonderwijs, en acht keer een privéfeest

De Groene Zwaan, Rechtstraat 12-16, 1483 BD De Rijk

<https://degroenezwaan.nl/>

Nabeschouwing

Dit voorbeeld laat vooral zien hoe het ook kan gaan. Van de kerk als plek van lofzang en eredienst is niets meer over; het is een soort dorps huis geworden.

2. De Woudkapel, Bilthoven

De Woudkapel is een ontmoetingsplaats voor inspiratie, bezinning en verdieping van religieuze en levensvragen. Bronnen van inspiratie zijn verhalen uit de Bijbel en andere religieuze en spirituele geschriften, kunst en cultuur en de ontmoeting tussen mensen.

Lid van het Platform ‘Vrijzinnigen Nederland’. Circa 200 leden en vrienden.

Er is een bestuur van vier personen. De huidige organisatie komt voort uit de ‘Vrijzinnige Godsdienstige Gemeenschap Bilthoven en omstreken (NPB)’ die begin 1923 werd opgericht. Deze vrijzinnigen gingen met grote voortvarendheid te werk, zodat al in 1924 de huidige Woudkapel werd gebouwd, een kruiskapel naar ontwerp van dr. ir. G.W. van Heukelom in de stijl van de Amsterdamse school. Het is een rijksmonument.

Sinds 2022 is er geen voorganger meer, maar een *inspirator*. Dat is nu Madelief Brok (*1981, studie antropologie, toneelschool, docent maatschappijleer, master Spiritual Care aan de VU). Financieel 2022 ca.: levend geld € 50.000; overige baten 34.000; lasten € 90.000, klein tekort.

Activiteiten:

- Iedere 1^e en 3^e zondag: dienst met voorgangers uit de vrijzinnige hoek.
- Elke 2^e zondag: bezinning met gastspreker en live muziek
- Elke laatste zondag: moderne profeten en mystici, inbreng leden
- Concerten: diverse avonden
- Meditatie: wekelijks op een avond
- Filmhuis: maandelijks op een avond
- Zanggroep
- Schrijfgroep
- Literaire muzikale avonden i.s.m. plaatselijke boekhandel
- Lezingen, regelmatig
- Wandelingen: een keer per twee maanden een dag of meerdaags
- Gespreksgroepen, korte series rond een thema

- zaalhuur: kapel, grote zaal, kleine zaal

De Woudkapel, Beethovenlaan 21, 3723 JJ Bilthoven

<https://woudkapel.nl/>

Nabeschouwing

Iedere geloofsgemeenschap doet natuurlijk wat bij haar past en wat de mogelijkheden zijn, gegeven ook de kwaliteit van het gebouw en de plek waar deze staat. Mijn indruk – ik kom er maandelijks – is dat de Woudkapel veel mensen trekt uit Bilthoven zelf, maar ook wel van iets verder weg (Den Dolder, Soest, Zeist, etc.) omdat het aanbod boeiend genoeg is.

De inspirator doet haar werk en dat werpt vruchten af: een divers aanbod en maandelijks een fraaie nieuwe flyer met het programma van de maand. Ik kan niet goed beoordelen of het gebrek aan een eigen voorganger ook gevoeld wordt en wellicht pijn doet, omdat o.a. pastoraat lijkt te ontbreken. Wat opvalt is verder de kwaliteit en professionaliteit van de communicatieve uitingen: website, programma's, flyers.

3. Doopsgezinde-Remonstrantse Gemeente Hoorn

Van de home page: *In het Foreestenhuis draait het om ontmoeten. Anderen, het grotere of jezelf ontmoeten. Culturele, religieuze en maatschappelijke activiteiten zijn het middel. Onze kerk staat (al eeuwen) voor vrijheid en verdraagzaamheid. En al doende geloven. Er is plek, ook voor jouw geloof.*

In de voormalige Doopsgezinde kerk uit 1865 zit de *Action*, en samen met de Remonstranten kerkt de vrijzinnige geloofsgemeenschap nu in de grote zaal (max. 100 mensen) van het Foreestenhuis. Tot 2018 was Bert Dicou hier predikant in deeltijd, nu Jan Berkvens.

Ik ben er nog niet achter wie de eigenaar van het monumentale pand is en hoe de relatie D-R gemeente en de Stichting tot Behoud van het Foreestenhuis (sinds 2013) in elkaar zit.

Financieel 2022 ca.: levend geld 38.000, overige baten 62.000; lasten 106.000; klein tekort. Eens in de twee weken is er een kerkdienst op de zondagochtend. In maanden met vijf zondagen wordt die vijfde zondag anders ingevuld; dan worden nieuwe manieren gezocht om invulling te geven aan betrokkenheid en beleving.

Activiteiten

- Maandelijkse filmochtend (Cinema Oostereiland) met nabespreking
- Muziek & theater: kamermuziek, theater (zang- en klein-theater)
- Boek- en theaterserie met daarin een theaterbezoek met nabesprekingen.
- De mannen-kookgroep komt maandelijks bij elkaar. Na een gezamenlijke maaltijd, die door deelnemers bij toerbeurt wordt bereid, volgt een discussie over een onderwerp op het raakvlak van religie en maatschappij.
- Handwerkcafé - Gezelligheid, handwerken, Do-Re en Hizmet-vrouwen (Turks, verwant aan Gulenbeweging) elkaar leren kennen en wat Nederlands leren spreken.
- De Bijbelse tuin. Achter het Foreestenhuis bevindt zich de 'Bijbelse tuin'.

Het Foreestenhuis, Grote Oost 43, 1621 BR Hoorn

<https://foreestenhuis.nl/>

Nabeschouwing

Op papier (lees: website) ziet het er allemaal goed en actief uit, maar je zou graag van binnenuit willen horen hoe het draait. Aan de opsomming van activiteiten en de actuele agenda lijkt het best wel aardig te lopen. Ook hier weer: muziek, theater, film, eten & gesprek. En ook handwerken en een al 25 jaar oude Bijbelse tuin met veel symboliek en uitleg. Grootste probleem lijkt een tekort aan leden te zijn.

4. St. Martin-in-the-Fields, Londen • Inspiratie vanuit het HeartEdge-netwerk

[Ik baseer me hierbij allereerst op een verslag¹ van Bert Dicou, predikant van ‘De Wijngaard’, een protestantse kerk in Antwerpen en parttime docent aan het Remonstrants Seminarium – hdh].

In 2018 was ik met de staf en de studenten van het Remonstrants Seminarium (VU, Amsterdam) op studiereis in Londen. We bezochten er verschillende initiatieven die te maken hadden met kerkinnovatie. De plek waar de vernieuwing het meest ondernemend werd aangepakt, was St. Martin-in-the-Fields, een monumentale kerk aan het bekende Trafalgar Square. We troffen er een bruisende kerkgemeenschap die zich krachtig manifesteerde op liturgisch, sociaal en cultureel vlak en er bovendien in geslaagd was eigen inkomsten te genereren om dit allemaal te kunnen betalen.

De liturgie was een speerpunt voor het gemeentelven, maar was er tevens op gericht zo open mogelijk te zijn. De diaconie had een programma voor een groot aantal mensen die op straat leefden. En er waren concerten van een kwaliteit waar men vanuit alle hoeken op afkwam, gewoonlijk twee of drie per week. Er was ook nog een expositie van hedendaagse kunst.

De inkomsten kwamen voor een groot deel uit een restaurant in de crypte, dat bomvol zat toen wij er waren. Er komen veel toeristen. Het restaurant was volledig bedrijfsmatig opgezet, met een normaal betaalde staf en een winstgevend opzet. Er was daarnaast een kleine maar uitstekende boekhandel met theologie en geloofs-literatuur. Voor de avondconcerten werden tickets verkocht. De lunchconcerten werkten met een vrije bijdrage, maar ook daar hadden ze niet te klagen over de opbrengst.

De geestelijk vader van dit alles was Samuel Wells, die een visie ontwikkelde waarin ‘de 4 C’s’ samenkwamen: *Congregation, Culture, Compassion* en *Commerce*. In zijn visie, die hij inmiddels in een aantal boeken heeft neergelegd, horen die vier elementen bij elkaar – pas gezamenlijk, en in onderlinge samenhang, maken ze het gemeentelven compleet. Het meest

¹ overgenomen van <https://nl.protestant.link/inspiratie-vanuit-het-heartedge-netwerk/>

opvallend is misschien wel zijn positieve houding ten aanzien van bedrijvigheid. Voor hem hoort ondernemerschap net zo goed bij de rijkdom van het menselijk leven. En waarom zou je daar als kerk dan geen gebruik van maken? In zijn ogen is het eerder een onnatuurlijke zaak als je je als kerk afhankelijk maakt van andermans goedgevigheid.

Toen wij er waren, was St. Martin-in-the-Fields nog maar iets meer dan een jaar daarvoor gestart met een netwerk. De gedachte was dat er ongetwijfeld meer kerken zijn die graag meer doen dan alleen het hoofd boven water houden en op zoek zijn naar nieuwe manieren om de kracht van het evangelie te vertalen in de vitaliteit en uitstraling van de kerk. Dat netwerk heet: *HeartEdge*², wat bedoelt een afkorting te zijn van ‘At the heart, on the edge’. Met een reeks aan associaties. Middenin de stad, dichtbij het hart van het evangelie, op de grens van kerk en samenleving, met de blik naar beide richtingen, aandacht en ruimte voor wie zich aan de rand van de samenleving bevinden, aandacht en ruimte voor wie zich aan de rand van de kerk bevinden en niet zo zeker weten of ze wel kunnen of willen geloven, ‘cutting edge’ met programma’s op het scherpst van de snede, met zo hoog mogelijke kwaliteit. Een niet-defensieve kerk, open naar de cultuur, zich bewust van wat zij te brengen heeft, maar evenzeer in staat om te luisteren, met compassie als een van de hoofdwaarden. En niet te beroerd om dingen professioneel-bedrijfsmatig aan te pakken en daar ook risico’s bij te durven lopen. (*Bert Dicou*)

Activiteiten

- Veel diensten ook door de week, korte vespers, o.a. morning prayers, choral evensongs, op ma en di een *lunchtime eucharist* (45 min.) en zondags een eucharistieviering (90 min.). Koor: St Martin’s Voices
- Door de week en vooral in weekend veel concerten: jazz, blues, pop, cabaret, klassiek (veel vocaal), tegen betaling, maar ook gratis korte optredens van een half uur, o.a. lunchconcerten
- Silent disco in the crypt: pop rock and party classics
- Exhibitions: o.a. Light Experience, Church tour (guided)
- Special events: lezingen e.d.
- The shop at the St Martin’s, fysiek en online: kaarsen, boeken, speelgoed, *religious*...
- Café in the crypt: iedere dag open, zo t/m do 11.00-17.00; in weekend tot 19.00 uur (wintertijden). Zomers misschien langer. Lunchroom-achtig. “daily changing menu of freshly prepared food, sustainably sourced whenever possible”.

St. Martin-in-the-Fields,
Trafalgar Square, London, WC2N 4JJ
www.stmartin-in-the-fields.org/

Nabeschouwing

Het is inspirerend om te zien wat er in het centrum van een wereldstad zoals mogelijk is, waarbij komt dat het Trafalgar Square, naast de National Gallery natuurlijk een absolute toplocatie is. Zie verder zelf op de website en het artikel in de bijlage.

² Zie ook een artikel hierover uit het Nederlands Dagblad van 15 mei 2019, *Een nieuwe manier van kerk zijn waait vandaag over uit Engeland: HeartEdge*, als bijlage in dit rapportje opgenomen.

5. Jacobus Cultuurkerk, Gent (B)

De vzw Jacobus wil van de St. Jacobskerk in Gent een dynamische en actieve ontmoetingsplaats maken waar, naast het liturgische, ruimte is voor multidisciplinaire, creatieve, culturele en sociale projecten die de cohesie in de buurt versterken.

De St. Jacobskerk is een unieke kerk, centraal gelegen, dichtbij de Vrijdagsmarkt en de wekelijkse rommelmarkt, in het kloppend hart van de Gentse Feesten. Een 10 eeuwen oude ontmoetingsplek zowel voor buurtbewoners als internationale passanten – op de bedevaartsroute naar Santiago de Compostela. Een prachtig huwelijk tussen romaanse en barokke bouw- kunst, een uniek Van Peteghem-orgel, een goede akoestiek, een historische gedenksteen ter ere van Jan Palfijn en een ontmoetingsplaats voor de gilden.

Afgelopen tijd was de kerk enkel toegankelijk op vrijdagochtend en zondagavond, voor de pastorale activiteiten. De religieuze werking is tot een minimum beperkt (de kerk heeft geen eigen priester noch koster) en de toegankelijkheid voor niet liturgisch gebonden bezoekers is dus zeer beperkt. Dynamische buurtbewoners hebben deze problematiek aangekaart bij de kerkfabriek en het overkoepelende bisdom en kwamen met een nieuw initiatief voor de dag: een cultuurkerk met aandacht voor multidisciplinaire activiteiten in een socio-culturele context.

Jacobus vzw wil de deuren letterlijk en figuurlijk opengooien en een nieuwe frisse wind laten waaien in de kerk. De kerk wil opnieuw een ontmoetingsplaats worden. Een creatief verhaal met accent op kunst en cultuur. De overheersende mystiek en religiositeit van de ruimte zullen steeds aanwezig blijven. Het wervende gevoel van 'gemeenschap/community' krijgt weer inhoud. Een centraal gelegen ruimte – centrum Gent; naast Vlasmarkt, Trefpunt, rommelmarkt en Vrijdagsmarkt – vibreert opnieuw. Een nieuwe locatie met eigen accenten. Vinger aan de pols. Flexibel. Open. Verruimend.

De kerk wil (opnieuw) een plek worden waar mensen zich spontaan verenigen. Het religieuze, sacrale wordt aangevuld met het culturele, verbindende. Een open ontmoetingsplek voor burens, stadsgenoten, toeristen en pelgrims. Samen ambassadeurs voor de kerk en de buurt.

Activiteiten

Concerten en exposities, verder beetje onduidelijk

(steun, ook financieel van gem. Gent)

(30 vrijwilligers)

Vzw Jacobus

Bij Sint-Jacobs, 9000 Gent

www.jacobusgent.be/

Nabeschouwing

Valt nog weinig over te zeggen. Veel goede wil en subsidiegeld is niet voldoende. Het moet allemaal nog blijken.

6. ViaJacobi, Utrecht

De Jacobikerk is oude, grote binnenstadskerk in Utrecht, PKN (Geref. Bond). Circa 1500 leden (belijdend en doop); 2 predikanten: Willem Jan de Hek en Wim Vermeulen. De Jacobi ziet al decennia lang kans jongeren, studenten en jonge gezinnen te trekken. Naast het gewone kerkenwerk is er door vrijwilligers een heel programma opgezet onder de noemer ViaJacobi. Financieel 2021 ca.: levend geld € 375.000, totaal baten 469.000; lasten 469.000, min. res.

Activiteiten op de grens van kerk, samenleving en cultuur

Op X (voorheen Twitter): “Wij zijn een *community* van mensen op zoek naar een betekenisvol leven - via boeken, debatten, en vespers delen we inspiratie voor onderweg. Wij zijn mensen met allerlei achtergronden en levensovertuigingen. We zijn nieuwsgierig naar de ander. Naar de wereld om ons heen.”

Het voorvoegsel ‘Via’ wordt ingezet om allerlei activiteiten te introduceren, enkele voorbeelden:

- *ViaDebat*: 16 nov. 2023 was ik bij een Jacobidebat “Waar woke is, is vuur”, een avondbijeenkomst met twee (goede) sprekers, opponenten, gesprek met de zaal (ca 65). Goed geleid.
- *ViaKunst*: werken naar het licht. Een twee maanden durende expositie van iconen
- *ViaTrajectum*: vijf avond-stadswandelingen (na Pinksteren 2024) van anderhalf uur waarbij door de gidsen een brug wordt geslagen tussen “de cultuur waarin we leven en de stad waarin we wonen (...) en het christelijk geloof”.
- *ViaPoëzie*: “Poëzie is de meeste integere vorm van waarheid”. Lezen, luisteren, schrijven en misschien wel delen.
- *ViaFilosofie*: “(...) aan de hand van denkers als Camus en Thoreau gaan we met elkaar in gesprek gaan over opstand en verzet”.

Verder staan aangekondigd: Silent Reading Party, ViaDocu, ViaRetraite, ViaFestival, enz.

En ook: The 'Dinner with Dutchies' Project. Everyone is always welcome to join this project, no matter your religious or non-religious background. (Host families also enjoy the evenings with students. A family sent us an e-mail, saying: “We really loved the evening. We had a cultural experience while staying at home.”)

Jacobikerk Utrecht, St. Jacobsstraat 171, Utrecht; www.jacobikerk.nl | www.viajacobi.nl/

Nabeschouwing

Ook hier valt weer de professionaliteit op: goede (met elkaar verbonden) websites, ook te raadplegen via de kerk-app, veel goed beeldmateriaal (foto's) en korte filmpjes. En natuurlijk de veelheid van initiatieven, maar het kan zijn dat ze uitgaan van de gedachte dat vanzelf wel blijkt welke initiatieven succesvol zijn en welke niet. Met die veelheid van goed geschoolde jonge vrijwilligers, veelal studenten (die zelf behoren tot de doelgroep) kan natuurlijk veel werk verzet worden.

7. Vrijburg, Amsterdam

Vrijburg is een vrijzinnige christelijke geloofsgemeenschap, gevormd door Remonstranten en Vrijzinnige Protestanten. Predikanten zijn: Joost Röselaers en Rachelle van Andel, allebei kleine deeltijdaanstellingen.

Financieel 2022 ca.: levend geld 52.000; totale baten 62.000; lasten ca 62.000? Ondoorzichtig vanwege samenhang met de jaarrekeningen van RGA (Rem.) en VVPA (Vrijz.).

Wekelijks een zondagse kerkdienst, om 10.30 uur

Enkele ‘vernieuwende’ activiteiten

- *Vrijburg laat voorgaan.* Tijdens gewone zondagse dienst, ca. 2 keer per jaar. Spreker naast predikant houdt overdenking. Bijv. Don Ceder (CU), rabbijn Joram Rookmaker (Lib. Joodse gem.), Derk Sauer (Ruslandkenner)
- *Vrijburg laat horen.* Tijdens sommige diensten voert kerkmusicus Jan Pieter Lanooy kamermuziek uit i.s.m. professionele musici (solisten, soms kleine ensembles).
- ‘Friday Lunch’, om de zes weken een groep mensen van div. leeftijden en achtergronden. N.a.v. een overdenking, een artikel, een column die de deelnemers een paar dagen tevoren krijgen toegestuurd wordt met elkaar gesproken over maatsch, ontw., persoonlijke zingeving en spiritualiteit. Van 12.00 tot 13.30 stipt. Commitment in de vorm van aanwezigheid wordt verwacht. [jan. 2024 al weer ter ziele – hdh]
- diverse leeskringen, ook een toneelleeskring met theaterbezoek.
- *diner pensant* met spreker, ontmoeting en inspiratie 15 deelnemers, € 20/keer.
- ‘geloven met filosofen’, een gespreksgroep met eten voor dertigers
- dinergroep voor mensen rond de dertig waar met elkaar gepraat wordt over het dagelijks leven. De vraag die op tafel ligt: Ben ik op de goede weg? Hoe vind ik richting? Kunnen de verhalen uit de chr. traditie mij daarbij helpen?

Slogan: *culture, community and commerce*

Vrijburg, Herman Gorterstraat 31 of Diepenbrockstraat 46, 1077 WE Amsterdam.
(Amsterdam-Zuid, t.o. het Beatrixpark), www.vrijburg.nl

Nabeschouwing

Het lijkt allemaal niet heel bijzonder. Friday lunch leek me een leuk initiatief, maar een paar maanden later was het al weer verdwenen. De twee initiatieven ‘diner pensant’ en de dinergroep lijken erg op elkaar. Wel ook hier weer de methode van gespreksgroep en samen eten, kennelijk een goede formule.

Bijlage

Uit: Nederlands Dagblad 15 mei 2019

Een nieuwe manier van kerk zijn waait vandaag over uit Engeland: HeartEdge

Een nieuwe manier van kerk-zijn waait vandaag over uit Engeland. ‘HeartEdge’ is bedacht door theoloog en dominee Sam Wells en gaat over omgaan met krimp, over onbevangen bezig zijn midden in de wereld.

De kerk is een huis van aanbidding, op zondag en doordeweeks, maar ook een concertzaal, restaurant, sociale onderneming en daklozenopvang.

Nu de kerk leegloopt, is Wells op zoek naar een omslag, om een ondergangsstemming te voorkomen. Deze tijd stimuleert om verloren aspecten van kerk-zijn opnieuw te ontdekken, is zijn overtuiging.

Na de Tweede Wereldoorlog nam de overheid op allerlei terreinen de rol van de kerk over, zegt Wells: onderwijs, medische en sociale zorg, armoedebestrijding. De overheid ging voor het lichaam zorgen; de kerk was er alleen nog voor de ziel.

Nu treedt de overheid terug, omdat al die taken te duur worden, en dat is een uitnodiging aan de kerk om weer naar de ‘hele mens’ om te zien. Dat is meer, of iets anders, dan sociale zorg. De kerk is geen uitkeringsinstantie. In Wells’ visie is de overheid er om sociale tekorten te bestrijden: zij voorziet in onderwijs, huisvesting, medische zorg en bijstand. Maar sociale tegoeden ontwikkelen, dat kan de overheid niet. Daar is de kerk goed in: relaties, creativiteit, samenwerking, betrokkenheid, vreugde.

Duister oord

In een boek dat in september verschijnt, fundeert Wells het Heart-Edge-idee niet alleen op de leegloop van de kerk. Ook op een ontwikkeling binnen de kerk zelf: het afbrokkelen van het geloof in het eeuwige vuur van de hel, vanaf omstreeks 1860. Wells is er niet ongelukkig mee. Als mission statement voor de kerk ziet hij een woord van Jezus uit het gedeelte over de goede herder: ‘Ik ben gekomen opdat zij leven hebben en overvloed.’ De kerk is er niet om verzoening met God te prediken zodat mensen zeker kunnen zijn van hun eeuwig behoud. Dan wordt God een middel tot een doel. In de kerk is God zélf het doel. Hij wil dat mensen Hem liefhebben om wie Hij is, niet voor hun eigenbelang.

Het leven van Jezus, zijn dood en opstanding zetten de toon: uit de schaarste van zonde en dood, naar de overvloed van genezing en opstanding. ‘Zijn verlangen is de hele mensheid in een verzoende en bloeiende relatie te brengen met God, elkaar, zichzelf en de hele schepping’, schrijft Wells.

Je kijkt als kerk dan ook op een andere manier naar de wereld: niet als duister oord, waaruit je mensen moet wegroepen, maar als plek waar de Heilige Geest volop en verrassend aan het werk is.

Het kerkgebouw is dan niet een plek waar één dag per week de ziel wordt gevoed, maar een centrum van ontmoeting, waar gemeenschap wordt gevierd, gezegend en gevormd.

‘Dat betekent dat je het gebouw beschikbaar en uitnodigend maakt voor evenementen van kunst en cultuur, die creativiteit, expressie en schoonheid bevorderen en zo de bloei van het leven laten zien. En het betekent dat je bronnen van inkomsten ontwikkelt, waar je werkgelegenheid biedt, winst maakt en de organisatie duurzaam maakt.’

Wat nu als je als kerk in Nederland het geloof in een hel niet zomaar wilt loslaten; kun je dan wel het HeartEdge-concept gebruiken?

‘Zeker’, zegt Wells in een kort gesprek vanuit Londen, waar hij naar zijn bezoek aan Amsterdam uitkijkt. ‘Er zijn twee theologische uitgangspunten die wél fundamenteel zijn. Als eerste: God geeft ons wat we nodig hebben. Maar soms ontvangen we niet al zijn gaven. De kerk heeft vaak oordelend gesproken over wie er wel en niet bij horen. Maar het kan zijn dat God mensen op ons pad brengt, terwijl wij hen niet ontvangen.

Het tweede: vernieuwing van de kerk komt vaak voort uit tegenspoed. In ballingschap in Babel leerde het volk Israël God beter kennen dan in het beloofde land. Of denk aan de kruisiging van Christus. Als de kerk in Europa nu ballingschap of tegenspoed ervaart, is dat bemoedigend. Daarin is God op zijn manier aan het werk.’

In een HeartEdge-kerk gebeurt de hele week door van alles. Wat is dan de plek van zondagse diensten?

‘Na de Tweede Wereldoorlog is de overheid de kerk geworden. De verzorgingsstaat nam over wat de kerk tot dan toe deed, op het gebied van zorg, sociaal werk en onderwijs. Daardoor kwam de kerk los te staan van het doordeweekse leven en gebeurde er alleen nog iets spiritueels op zondagochtend.

Het doel van ons leven is God te verheerlijken. De zondagse vieringen blijven het centrum van kerk-zijn. Maar niet geïsoleerd van de rest. Wat er doordeweeks gebeurt, is ook ‘kerk’ en de mensen die daarin actief zijn, doen het werk van God – of ze dat zo noemen of niet.’

Werkt HeartEdge vooral in een wat grotere stadskerk, of kan het overal?

‘Het kan overal, denk ik. Je hoeft je niet afhankelijk te maken van je gebouw of van de mensen in je gemeente. Zwitserland is een land zonder natuurlijke hulpbronnen, daarom hebben ze zich bekwaamd in bankieren en horloges maken. Het komt aan op je instelling. En God vernieuwt de kerk ook via mensen van buiten. Of door mensen die je eerst vooral als probleem zag, die jouw zorg nodig hadden, van wie je gaat ontdekken wat voor gaven ze hebben.’

Als een kerk op het HeartEdge-concept overgaat, wat zou de grootste uitdaging zijn waar ze tegenaan lopen?

‘Geduld en een ontspannen houding. Het zal even duren en er mislukt soms wat, voordat je resultaat ziet. En we hebben ons idee van de kerk: dat zijn de mensen die op zondag in de dienst komen en veel geld bijdragen. Maar de kerk is óók de ongelovige financieel manager, die vijftien uur per week meewerkt. Of de Joodse kok, die hard werkt om te zorgen dat de kerk gastvrij is. En die ene man die vier keer per jaar in de dienst komt en verder nergens aan meedoet. Ook als er geen avondmaal gevierd en niet gepreekt wordt, is God aan het werk. Het vraagt om verbeeldingskracht en een open geest. Dan zie je wat God doet, in plaats van vooral te klagen over wat Hij anders zou moeten doen.

Ik fantaseer wel over een ideaalbeeld, dat iedereen ook op zondag in de kerk komt. Ik zou er niet zonder kunnen. Maar ik moet me er steeds weer op instellen dat niet iedereen is zoals ik.

Dan zou het ook niet goed gaan op de wereld.’

‘geld is ook theologie’

Vandaag spreekt Sam Wells op een besloten conferentie in de Noorderkerk in Amsterdam. Afhankelijk van de respons komt er ook in Nederland een netwerk van HeartEdge-kerken. ‘Maar we zijn al blij als mensen inspiratie vinden voor kleine stappen in hun eigen context’, zegt een van de initiatiefnemers, dominee Wim Vermeulen van de Jacobikerk in Utrecht (PKN).

‘Wells predikt geen revolutie’, zegt Vermeulen. ‘Zijn model voor kerk zijn heeft vier C’s: *congregation* (wat wij “normaal” in de kerk doen, liturgie en pastoraat), *compassion* (diaconie), *culture* (missionair) en *commerce* (geld). Vooral met dat laatste is hij vernieuwend. Eigenlijk gaat hij terug naar het idee van de kloosters, die in hun eigen inkomsten voorzagen. Geld is ook theologie, zegt Wells. Hij gelooft vanuit de menswording van Christus. Wie heeft uiteindelijk de macht op aarde? Als dat Christus is, kun je vrijmoedig én kwetsbaar midden in de wereld staan en partnerschappen aangaan. In Nederland zijn kerk en wereld nogal gescheiden.

Concreet hebben wij op Koningsnacht de Jacobikerk opengesteld, toen er buiten een groot muziekspektakel was. Er zijn meer dan duizend mensen geweest, ook jongeren met oranje feestpruiken op. Ze konden een kaarsje branden of even zitten. Je biedt gastvrijheid en aan wie dat wil een gesprek. Meer hoeft eigenlijk al niet. Elders in Utrecht gaan we een kerk die dicht zou moeten, open houden door er een leefgemeenschap te stichten. De kosten van het gebouw ben je dan kwijt en hopelijk komt er een impuls voor het gemeentelven.’

‘Tekenen van het koninkrijk’

Mede-initiatiefnemer Tim Vreugdenhil, stadspredikant in Amsterdam (PKN), is geraakt door de gedrevenheid van Wells. ‘Hij had een prestigieuze baan als hoogleraar in de VS, maar koos ervoor om weer dominee te worden. Om theologie in praktijk te brengen, midden in de grote stad.’

‘Tientallen jaren lang draaide de kerk op de vaste vrijwillige bijdragen van haar leden. Maar in de Middeleeuwen en in de vroege kerk deden we dat anders. En het is niet houdbaar als het ledental terugloopt. Kijk naar startende bedrijfjes: die beginnen ook altijd met een idee, nog zonder geld. Dan pas ga je kijken hoe je dat kunt financieren. Wells begint bij de overvloed van God. Maar dan niet op de manier van het welvaartsevangelie. De kansen voor de kerk zijn nu groter dan ooit. Mensen hebben minder vooroordelen over de kerk en de noodzaak om je als kerk te laten zien, is groter. Een moeder op het schoolplein van mijn kinderen is museumdirecteur. “We hebben jullie als kerk hard nodig”, zei ze pas. Ze vertelde wat een ramp het is voor kunst en cultuur, dat de kennis van het christelijk geloof verdampt. Als ik daar eens ga koffiedrinken, ben ik meteen welkom. Ik ben ook nog nooit zo vaak in de media gevraagd om te vertellen wat Pasen inhoudt, als dit jaar. Daarmee vragen mensen niet meteen: maak ons christen. Dat is ook niet de eerste drijfveer van Wells. Maar ook bij hem is de kerk er wel voor de hoop en dus voor God. Om overal tekenen te laten zien van het koninkrijk waar Jezus over sprak.’

<https://www.heartedge.org/>